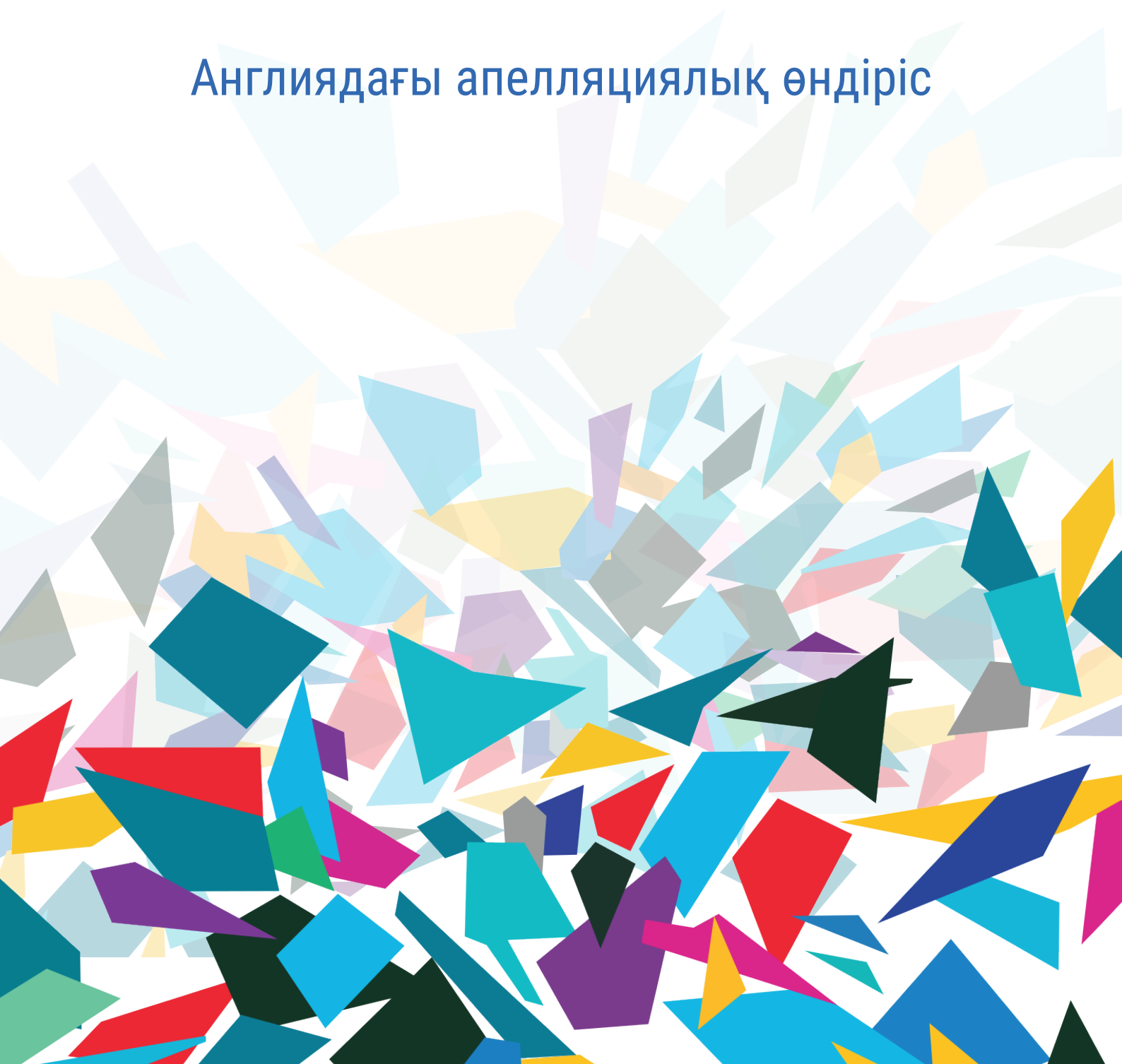

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (2)

Англиядағы апелляциялық өндіріс

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Англиядағы апелляциялық өндіріс

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

1. Апелляция «ұғымы және тарихы»
2. Апелляция институтының мақсаттары мен функциялары
3. Апелляция құқығын шектеу
4. Апелляцияға беру мерзімдері
5. Істі Апелляциялық сатыдағы сотқа берудің шағым жасалған сот актісінің заңды күшіне әсері
6. Апелляцияға құқық туралы халықаралық құқық
7. Қазақстан мен Англияның Апелляциялық сот өндірісінің маңызды айырмашылықтары

1. АПЕЛЛЯЦИЯ «ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ТАРИХЫ»

Апелляция аса маңызды институттарының, сондай-ақ барлық тұтастай сот жүйесінің бірі болып табылатын азаматтық-процессуалдық құқық.

Қазақстандық құқықта, апелляция, бұл — істі талқылауға қатысқан тұлғалар немесе осы сот актісімен құқықтары қозғалған тұлғалар оны жою не өзгерту мақсатында берген бірінші сатыдағы соттың сот актісіне шағым.

Англия және Уэльс құқығында «апелляция» ұғымы төменгі сатыдағы сот шешіміне жоғары сатыдағы сотқа келтірілген кез келген шағым болып саналады.

Біз бүгін апелляция деп танитын институт бастапқыда Рим империясында туылды. Республикалық кезеңде де апелляцияға ұқсас институттар болса да, төмен тұрған сатыдағы мемлекеттік, сот органының шешіміне императорға дейін шағымдану ретінде апелляция тек императорлық билікті күшейту кезеңінде ғана пайда болды. Шешімдерге шағымдану институтының түпкілікті пайда болуын б. з. III ғ. соңына жатқызуға болады.

Апелляциялық өндіріс, бастапқыда өте ретсіз, бірте-бірте белгілі бір тәртіпке келді. Сот шешімдеріне шағымдану құралы ретінде апелляция өзінің түпкілікті нысаны мен бекітілуін Юстиниан императоры (527-565) кезеңінде алды.

Апелляция сот шешімі шығарылған сотта берілген және ауызша не жазбаша нысанда білдірілген. Бастапқыда шағым жасау мерзімі тараптар сот шешімі туралы хабарланған күннен бастап бірнеше күнді (3-тен 2-ге дейін), кешірек-он күнді құрады. Шешімге шағым жасау оның орындалуын тоқтата тұрды. Істі жоғары тұрған сатыдағы сотта қарау кезінде судья, апелляция дәлелдеріне қарамастан, істі басынан бастап қарап, жаңа мән-жайларды да, жаңа дәлелдемелерді да назарға ала отырып, бастапқы шешіммен салыстырғанда сот шешіміне шағым берген тараптың жағдайын нашарлататын жаңа шешім шығара алатын. Апелляция берген және Апелляциялық сотта жеңілген тұлға сот шығындарын төрт есе мөлшерде төлеуге тиіс болды.

Романо-Герман құқықтық жүйесі көптеген принциптерді, құқықтық институттар мен Рим құқығының постулаттарын, соның ішінде апелляция институтын реципациялады. ҚР құқығы жоғарыда аталған жүйенің бір бөлігі бола отырып, сондай-ақ континентальдық құқықтық жүйе елдеріндегі сот шешімдеріне шағымдану жүйесінің ұқсас жұмыс істеу принциптерін бөлісе отырып, Рим құқығының әсеріне ұшырады.

Англияның және Уэльстің құқықтық жүйесі көптеген терминдерді өзгерткенмен, римдік құқықтан заңдық анықтамалар, бірақ континентальды Еуропа елдерінен айырмашылығы олардың негізінде өздерінің ерекше принциптерін жасай алды.

Шағым берудің ағылшын тәртібі бастапқыда құқық және фактілер мәселелері бойынша апелляцияны болжады. Апелляциялық сатыдағы соттың деңгейіне байланысты көрсетілген негіздер тек қана құқық мәселелері бойынша сот тексеруіне мүмкіндік туғызу немесе тек қана бастамашылық жасау мүмкін болған.

2. АПЕЛЛЯЦИЯ ИНСТИТУТЫНЫҢ МАҚСАТТАРЫ МЕН ФУНКЦИЯЛАРЫ

1. Сот шешімдеріне шағымдану институтының 5 басты мақсаты мен функциясы бар:
2. Заңсыз сот актілерін түзету;
3. Сот жүйесіне халықтың сенімін қолдау;
4. Судьялардың зияткерлік мүмкіндіктерін төмендетпеу;
5. Материалдық және процессуалдық құқығы доктринасын түрлендіру және жетілдіру мүмкіндігі;
6. Құқықты бірыңғай және дәйекті қолдану мүмкіндігі.

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Англиядағы апелляциялық өндіріс

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

Заңсыз сот актілерін түзету

Апелляцияға жүгіну — тараптарға сот шешімімен келіспейтін бөлігінде немесе тұтастай алғанда, болжамды сот қатесін, заңды немесе фактіні түзетуге мүмкіндік береді. Сот шешіміне шағым беру мүмкіндігінің болуы — судьяның қателесу мүмкіндігін тану болып табылады.

Council for Licensed Conveyancers v. Colley ісінде Англия және Уэльс апелляциялық сот апелляция құқығының мәнін түсіндіретін келесі құқықтық позицияны шығарды: «наразылығы жоқ тараптарға апелляциялық шағым беруге мүмкіндік беретін, ең болмағанда бір рет жоғары сатыдағы сотқа шағым беру, кейбір жағдайларда төмен тұрған сатыдағы сот шешімдері әділетсіз, дұрыс емес болуы мүмкін екенін мойындайды және шешімдер шағымдану институты оларды түзетуге мүмкіндік береді».

Сот жүйесіне халықтың сенімін қолдау

Апелляциялық сот өндірісін сот төрелігін әділ іске асыруда халықтың сенімін жоғалтуына байланысты сот қателіктерін түзетудегі қоғамдық үмітке сәйкес келеді.

Судьялардың зияткерлік мүмкіндіктерін төмендетпеу

Жоғары сатыдағы соттың төменгі сатыдағы сот судьясының шешімін әлеуетті тексеруі судьялардың зияткерлік мүмкіндіктерін жоғары деңгейде ұстауға ықпал етеді.

Материалдық және процессуалдық құқығы доктринасын түрлендіру және жетілдіру мүмкіндігі

Апелляциялық сатыдағы соттарда істерді тыңдау тәсілі тәжірибелі және жетілген судьяларға «командада» жұмыс істеуге, материалдық және процессуалдық құқығының Доктринасын жетілдіруге мүмкіндік береді. «Команда» - үш Лордтан құралған панель мен Апелляциялық сот судьяларынан құралды.

Құқықты бірыңғай және дәйекті қолдану мүмкіндігі

Апелляциялық сатыдағы соттар дәйекті құқық қолдануға жәрдемдеседі. Англия мен Уэльстің сот жүйесінде қолданылатын *stare decisis* қағидасы заң алдында барлығының теңдігі идеалын қолдай отырып, төмен тұрған соттарда қарама-қайшы нәтижелерге қол жеткізуге кедергі жасайды.

3. АПЕЛЛЯЦИЯ ҚҰҚЫҒЫН ШЕКТЕУ

Қазақстан Республикасына қарағанда, Англия мен Уэльсте апелляция беру құқығы кепілдендірілмеген. Апелляциялық шағым беру үшін осы істі қараған соттан немесе Апелляциялық соттан рұқсат алу қажет.

Нил Эндрюс өзінің «Andrews On Civil Process» еңбегінде апелляцияға құқықты шектеудің 5 негізін көрсетті.

1. Апелляциялық шағым беру мерзімі;
2. Апелляцияға рұқсат алу қажеттілігі;
3. Сот, әдетте, осы істі алдыңғы сотта қараған қол жетімді жаңа айғақты қарастырмайтын факт;
4. Апелляциялық сот, егер төмен тұрған соттар дәрежі қате жіберген немесе азаматтық сот өндірісі принципін бұзған жағдайда ғана, істі өз қалауы бойынша қайта қарауға құқылы.
5. Апелляциялық сот істі қарау кезінде тараптар даулауды жалғастыратын мән-жайларды ғана анықтайды.

Бүгінгі күні апелляция беру құқығын шектеу үшін жеткілікті негіздер бар. Бірінші кезекте, апелляцияға байланысты барлық процесс қымбат болып табылады, оның үстіне, ол төмен сатыдағы соттың іс-әрекеттерін қайталау элементін енгізеді және істің қаралуын кідіртеді.

Апелляциялық сот судьясы *Битсон Capewell v. Stoke-on-Trent County Court* ісінде шешімнің түпкілікті және апелляция құқығы арасындағы тепе-теңдікті сақтау қажеттілігіне қатысты ескерту жасады.

Англияда және Уэльсте нақты түпкілікті принципі күшті. Бұл ағылшын азаматтық процестері, әдетте, басқа құқықтық жүйесі бар елдердегі бірінші сатыдағы соттардағы тыңдаулармен салыстырғанда, көп сағат, күн немесе тіпті апта үшін ұзақ созылатын фактіні көрсетеді. Ағылшын соттары тараптардың

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Англиядағы апелляциялық өндіріс

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

дәлелдемелерін және олардың заңды ұсыныстарын мұқият және жан-жақты зерттейді.

Мысалы, Францияда бірінші сатыдағы сотта талқылау «басты оқиға» ретінде қарастырылмайды. Бұл апелляциялық сатыдағы сот деңгейіндегі сот талқылауы кепілдік берілуімен байланысты, Италия сол тәсілді қолданады. Ағылшын заңгерлері үшін азаматтық сот өндірісінің екі деңгейлі жүйесі анафемаға ұқсас болар еді. Бірінші сатыдағы сотта азаматтық процесс өзі салтанатты болып табылады, апелляциялық шағым беруді қоспағанда, екінші апелляциялық шағым (Жоғарғы Сотқа) абсолюттік ерекшелік болып табылады.

Берілген апелляциялық шағымдар бойынша Статистика туындаған дауларды шешудің түпкілікті мүмкіндігі ретінде бірінші сатыдағы соттың түсіну деңгейін көрсетеді.

Кейбір елдерде істі апелляциялық қарау қарапайым болып табылады, мысалы, Хорватияда бірінші сатыдағы сот шешімдерінің 60% - ға жуығы шағымданады. Керісінше, Нидерландыда істердің тек 9% - ы апелляциялық сатыдағы соттарда қаралады.

Ағылшын сот өндірісі ережелері бойынша апелляциялық шағымды беру және қарау Апелляциялық шағым болған жағдайда шағым жасалған сот шешімінің немесе қаулының заңды күшін Қазақстаннан өзгеше тоқтата тұрмайды, онда АПК Апелляциялық шағым болған жағдайда шағым жасалған сот актісі тоқтатыла тұрады деп тікелей көрсетеді.

Сот актісін жария еткен кезден бастап күшіне енгізу мәні жосықсыз Тараптың сот шешімінің күшіне енуінің созылуына жол бермеу болып табылады.

4. АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ ШАҒЫМ БЕРУ МЕРЗІМДЕРІ

Ағылшын процессуалдық құқығының ережелеріне сәйкес, апелляциялық шағым төмен тұрған сатыдағы сот шешім шығарған сәттен бастап, 21 күн ішінде жоғары тұрған сотқа берілуі мүмкін.

Егер шағымның мәні алаяқтық болып табылса, онда мұндай шағым 21 күндік мерзімнен асыра отырып берілуі мүмкін. Қазақстан Республикасында сот шешіміне шағым жасауға бір ай мерзім, ал сот талқылауына қатыспаған адамдар шешімнің көшірмесін жіберген күннен бастап бір ай мерзім көзделгенде қарастырылады.

Егер жоғарыда көрсетілген мерзім жіберілген болса, онда мерзімді қалпына келтіруге арналған өтінім Апелляциялық сотқа жіберілуі тиіс. Алайда, шағым беруді кешіктірген тарап істі апелляциялық тәртіптен қарауды ақтайтын дәлелді негіздің бар-жоғына сотқа сендіруге міндетті.

Бір қарағанда ұқсас норма ҚР АПК-де бар, онда Кодексте белгіленген мерзімдерді, соның ішінде апелляциялық шағымды беру үшін де, егер оларды сот дәлелді деп таныған себептер бойынша өткізіп алса, сот қалпына келтіре алады деп айтылған. Дегенмен, ағылшын және қазақстандық нормалар тіпті шағым беру мерзімін қалпына келтіруге бағытталған жағдайда да, шын мәнінде, әр түрлі мақсаттарды көздейді. Қазақстандық сот шағым беру мерзімі өтіп кеткен істің маңыздылығын бағаламайды, оған апелляциялық шағым беруге кедергі келтірген себептер маңызды, ал ағылшын соты шағым беру мерзімін өткізіп алу себебінен мүдделі емес, алайда оның маңызды себептері қызықты.

Іс *Smith v. Brough* апелляциялық сот 2 айға шағым берудің шекті мерзімі аяқталған жағдайда, сот апелляциялық шағымды Елеулі кешіктіріп беруге рұқсат бере отырып, түпкілікті қағидаттан бас тарту үшін сенімді дәлелдер алуы қажет деп қаулы етті.

Бұл дилемманы лорд-судья Брук келесі жолмен шешуге тырысты:

- жалпы құқықтың іргелі принципі сот процесінің шешімі түпкілікті болуы тиіс.
- заң ерекше жағдайларда мерзім өткеннен кейін шағым беру үшін мүмкіндік береді.
- алайда мұндай ерекшелік қоғамдық маңызы бар және осы ерекшелікті ақтайтын фактілер жақсы негізді болып табылатын сирек және шектеулі даулар үшін сақталған істерге беріледі.

Сол істе лорд-судья Арден даудың аяқталуы тек қоғамдық мүдде ғана емес, сонымен қатар бастапқы процесті жеңіп шыққан тараптың мүддесі болып табылатынын, ол(тарап) істі жеңіп, апелляциялық шағым беру уақыты өтіп кеткен деп күтуге толық құқығы бар екенін атап өтті, бұл істің соңы болса керек.

5. ІСТІ АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ САТЫДАҒЫ СОТҚА БЕРУДІҢ ШАҒЫМ ЖАСАЛҒАН СОТ ШЕШІМІ МЕН ҚАУЛЫСЫНЫҢ (СОТ АКТІСІНІҢ) ЗАҢДЫ КҮШІНЕ ӘСЕРІ

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Англиядағы апелляциялық өндіріс

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

Англияда апелляциялық шағым беру фактісі шағым берілген сот актісінің қолданылуын автоматты түрде тоқтатпайды. Ережелерге сәйкес, ағылшын азаматтық процесі: апелляциялық немесе төмен тұрған сот өзгеше қаулы еткенге дейін шағым қандай да бір сот актісін тоқтата тұру ретінде әрекет етпеуі тиіс. Жоғарыда аталған нормадан сот актісі бұған құзыретті сот шешімімен тоқтатыла тұрғанға дейін шағым жасалған сот актісі қолданыста болып қала береді. Керісінше, ҚР АПК шағымданушының әрекетін тоқтатуға мүмкіндік береді.

Мысалы 411-бапта: бірінші сатыдағы сот шешімін дереу орындауды тоқтата тұру апелляциялық шағым немесе наразылық берген тұлғаның өтініші негізінде апелляциялық сатыдағы соттың қаулысымен жүзеге асырылады.

Дереу орындауды тоқтата тұру туралы арыз АПК-нің 244-бабының бірінші бөлігінде көрсетілген негіздердің, яғни шешімнің орындалуын баяулату өндіріп алушы үшін елеулі залал немесе орындау мүмкін болмаған жағдайда ерекше мән-жайлардың болмауымен дәлелденуі тиіс.

Азаматтық ауырпалықтарды шешу бойынша Жоғары Сот төрелігінің практикасына қатысты құқық көздерінің жинағы болып табылатын ақ кітапта былай делінген: «Істі апелляциялық тәртіппен қараудың басталуы да, сот шешімін даулауға рұқсат беру де даулы сот актісінің заңды күшіне әсер етпейді. Егер шағым берген Тарап шағым жасалған сот актісін тоқтата тұруды қаласа, онда ол қатты дәлелдер негізінде бұл туралы жеке өтініш беруге міндетті. Сонымен қатар, егер бұл өтініш қанағаттандырылса да, ол тұрақты созылмайды. Ол одан әрі сот актісімен кері қайтарып алынуы мүмкін».

6. АПЕЛЛЯЦИЯҒА ҚҰҚЫҚ ТУРАЛЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

Апелляцияға құқық Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактінің 14-бабының 5-тармағында көзделген, бірақ осы тармақта да қылмыстық істер бойынша апелляцияға құқық туралы айтылса да, жалпы қабылданған ереже бойынша қазіргі сот жүйесі да бірінші сатыдағы соттардың шешімдеріне сондай-ақ азаматтық істер бойынша да шағымдану мүмкіндігін қамтуы тиіс.

Бұл құқық сондай-ақ *Beer v. Austria* ісінде АҚЕС/ЕКПЧ прецеденттік практикасынан туындайды. Сот келесі құқықтық позицияны белгіледі. Азаматтық істер бойынша сот жүйесінде апелляциялық соттар болған жағдайда, АҚЕС/ЕКПЧ 6-бабының 1-тармағының мағынасы бойынша, мұндай шектеу заңды мақсатты көздеген және формальды рәсімдерді сақтай отырып, ақылға қонымды орындалатын жағдайларды қоспағанда, оған рұқсатты шектеу бұзушылық болып табылады.

Жоғарыда айтылған позиция *Tolstoy Miloslavsky v UK* ісінде де айтылды: Конвенцияға қосылған және сот шешімдеріне шағым жасау жүйесі бар мемлекет АҚЕС/ЕКПЧ 6-бабында көзделген іргелі кепілдіктерді пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз етуге міндетті.

7. ҚАЗАҚСТАН МЕН АНГЛИЯНЫҢ АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНІҢ МАҢЫЗДЫ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ

Қазақстан Республикасы құқықтық жүйесі Англия мен Уэльсте қолданылатын құқықтан түбірімен ерекшеленетін романо-Герман құқықтық отбасына кіретін мемлекет болып табылады. Бұл айырмашылықтар материалдық және процессуалдық құқығында маңызды.

«Жалпы құқықта» Қазақстанның құқықтық жүйесінде түбегейлі өзгертілген немесе тіптен орын алмаған құқықтық институттар бар. Бұл дәрісте Англия мен Қазақстанның процессуалдық құқығы арасындағы айырмашылық мысалдары келтірілген, олар жалғыз емес, алайда олардың барлығы екі құқықтық жүйенің мәндік айырмашылықтарын неғұрлым дәл сипаттайтын айырмашылықтар болып табылады. Төменде Қазақстанның Апелляциялық сот өндірісінің Англия мен Уэльстен іргелі айырмашылықтары жинақталатын болады, олар осы дәрісте келтірілген.

Барлық дерлік апелляциялар бірінші сатыдағы сотқа жіберілген (әдетте он төрт күн ішінде, бұл мерзім Тараптардың келісімі бойынша ұзартылмайды) апелляциялық уақтылы талабына жауап ретінде берілетін соттың шешімін талап етеді. Егер төмен тұрған сот рұқсат беруден бас тартса, Апелляциялық сотқа рұқсат беру туралы жаңа өтініш берілуі мүмкін. Қазақстан Республикасында апелляцияға құқық іске қатысушы әрбір Тарап, үшінші тұлға және құқықтары немесе міндеттері сот шешімімен қозғалған адам ретінде кепілдік берілген.

Қазақстан мен Англиядағы азаматтық істер бойынша апелляциялық өндіріс арасындағы тағы бір маңызды айырмашылық ағылшын соты істі Апелляциялық өндіріске қабылдау туралы шешім қабылдаған

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)

Дәріс: Англиядағы апелляциялық өндіріс

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

кезде, жоғарыда аталғандай, істі апелляциялық форматта қараудан тек істің маңыздылығы негізінде ғана бас тартуға құқығы жоқ қазақстандыққа қарағанда істің маңыздылығын бағалайды.

Екі елдің Апелляциялық сот өндірісіндегі соңғы принципті ерекшелігі Англияда апелляциялық шағым да, Апелляциялық соттарда өндірістегі шағым жасалған сот шешімінің күшін тоқтатпайды, ал Қазақстанда керісінше, бұл сот шешімін уақытша тоқтата тұрудың ең таралған себебі болып табылады.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / пер. с англ.; под ред. Р.М. Ходькина; Кембриджский ун-т. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
2. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе. - М., 2008. С. 11-15.
3. Кузовков И.А. Теоретические проблемы апелляционного производства в судах Англии и Уэльса. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. – М., 2006. – 205 с.